

Zasebni detektivi — pomagači policije ali njeni tekmeci?

Sonja Kotnik¹

Z razvojem in spremembo lastniških odnosov v naši družbi, kot je privatizacija družbenega premoženja, se tako kot drugod po svetu kaže potreba po zasebnem varovanju ljudi in premoženja kot dopolnitev državnemu varovanju. Policija se vsako leto srečuje z vedno manjšim proračunom, po drugi strani pa z vedno večjimi zahtevami družbe po dobrem in učinkovitem varovanju. Država se mora torej končno odločiti, da bo nekatere dejavnosti prepustila zasebnikom. Vrsto in obseg teh dejavnosti bo določila sama. Med dejavnosti zasebnega varovanja uvrščamo tudi detektivske dejavnosti, do katerih je država, zaradi njihove specifičnosti, še posebej občutljiva. Za naš prostor so detektivi povsem nov pojem, zato jih ne samo država ampak tudi ljudje težko sprejemajo. Čeprav v tem trenutku še ne uživajo velikega ugleda, pa bo prihodnost prinesla tudi drugačna razmišljanja. K temu bodo pripomogli predvsem zasebni detektivi sami s svojimi kakovostnimi uslugami in s čim manj nezakonitimi posegi v človekove pravice in svoboščine. Obenem pa bo verjetno tudi država ugotovila, da potrebuje njihovo sodelovanje.

Ključne besede: policija, zasebni detektivi, pristojnosti in pooblastila, primerjalni pregled, detektivsko delo, zakonitost.

UDK 351.746.2

Vsak družbenopolitični sistem določa in s pravom štiti določene vrednote pred družbeno nevarnimi dejanji. Pri tem opredeljuje hierarhijo vrednot, ki jih na različne načine varuje. Sistem kaznovalnega prava, ki predvideva tudi sankcije za vse vrste kršitev od kaznivih dejanj pa vse do disciplinskih prestopkov, prav tako kategorizira vrednote in jih razlikuje na tiste, ki so sistemsko opredeljene kot nižje ali višje, in tiste, ki so za družbo manj pomembne ali bolj pomembne. Ta ločnica se kaže med posameznimi varnostnimi sistemi tako pri organiziranosti kot v načinu varovanja družbe.² To ni nepomembno z vidika države, ki si v svojem zgodovinskem razvoju na različne možne načine prilagaja pravico do oblikovanja drugačnega varnostnega sistema. Pri tem je drugo vprašanje, v kolikšnem obsegu to vpliva na nastanek deviantnih pojavov. Če se omejimo na naš prostor, lahko ugotavljamo, da si je država prizadevala za državno varstvo, ki pa je bilo pomankljivo in nedoraslo na vseh področjih, obenem ko ni bilo mogoče institucionirati zasebnega varstva, ker največkrat sploh ni bilo potrebno, saj je posameznik imel le omejeno količino vrednosti. Lastništvo je krepila predvsem država s svojimi varovalnimi mehanizmi. Ti pa so se ukvarjali predvsem s konvencionalnimi deviantnimi pojavi, vse ostalo pa je bilo za državne kontrolne mehanizme nedosegljivo.³

Razmejitve med pojmom 'zasebno' in 'javno' je na prvi pogled zelo jasna, vendar pa povzroča med teoretiki številna razmišljanja. Država lah-

ko velikokrat poseže v zasebnost, npr. v zakonsko določenih primerih lahko uradna oseba kot predstavnik države zakonito poseže v pravico do zasebnosti. S tem postane zasebnost javna. O razmejitvah obeh pojmov so se v ZDA razvile številne teorije,⁴ ki vidijo zadrego predvsem v razmejitvah, kaj sodi v delo zasebnega varnostnika (zasebnega »policista«) in kaj v pristojnost državnega uradnika (javnega policista). To je zlasti vprašljivo v primerih, ko želi zasebnik delovati na javnem prostoru in prevzeti nekatere javne funkcije. Manj pa je vprašljivo takrat, ko državni uradnik poseže v zasebni prostor, saj država tako ali tako sama določa razmejitve med zasebnim in javnim.

Država je torej tista, ki bo razmejila pravice in obveznosti, nikoli ne bo obratno. Zasebno varstvo ji je podrejeno, kar pa je povsem logično. Pomembno je, da bo zasebno varstvo vedno bolj pridobivalo na svojem pomenu. Postajalo bo čedalje bolj pomemben in nenadomestljiv preprečevalni in obravnavalni dejavnik, a hkrati tudi vedno bolj pogost kršitelj človekovih pravic in svoboščin.⁵

Že danes je, predvsem v razvitih državah zahodne Evrope, še bolj pa v ZDA, zasebno varstvo doživelo velik razmah. Tam je doseglo visoko stopnjo profesionalizacije zaradi visokih standardov, ki jih postavljajo zahteve industrije oziroma celotnega gospodarstva, državljska zavest o samovarovanju je tudi zelo razvita, kriminal narašča in ljudje se vse bolj zavedajo, da od države ne bodo dobili potrebnega in zadostnega varstva. Zasebne varnostnike najemajo poleg drugih tudi trgovine, bolnišnice, šole in ne

¹ Sonja Kotnik, magister prava, asistentka za kazensko pravo, Višja šola za notranje zadeve, Ljubljana, Kotnikova 8.

² Jeglič, s. 12.

³ Jeglič, s. 9.

⁴ Gilsinan, s. 361.

⁵ Pečar, Zasebno varstvo kot družbeno nadzorstvo, s. 1070.

nazadnje sama država za varovanje svojih objektov.

V sklop zasebnega varstva pa sodijo tudi detektivske dejavnosti, ki enako kot druge njegove oblike počasi prevzemajo številne naloge iz rok policije. Te dejavnosti so zelo raznolike od preprečevanja industrijskega vohunstva pa vse do iskanja pogrešanih oseb, pridobivanja in zbiranja dokazov, poizvedb za kazenske, upravne in druge postopke, zlasti pri zavarovalnicah itd. Nemogoče je seveda naštetati vse dejavnosti tudi zaradi tega, ker so številne prikrite.

Najbolj so se detektivske dejavnosti razvile v ZDA in Veliki Britaniji. V evropskih državah pa veliko pozornost, zlasti dvigu strokovnosti izvajanja detektivskih uslug, posvečata Nemčija in Italija.

1. Primerjalni pregled pristojnosti oziroma pooblastil, ki jih imajo detektivi

Malo je literature, ki bi se ukvarjala izključno z detektivi in njihovimi pooblastili. Največkrat jih avtorji omenjajo v sklopu z ostalimi, ki se ukvarjajo z zasebnovarnostnimi storitvami.

Načeloma velja, da razen z zakonom določenih uradnih oseb drugi nimajo posebnih pooblastil, s katerimi bi posegali v človekove svoboščine in pravice. Že kar na tem mestu se pojavi vprašanje, ali in koliko pravic v zvezi z izvajanjem pooblastil, ki jih sicer imajo pri nas policisti, lahko dobijo delavci s področja zasebnega varovanja. Ta tema seveda ni nova, v svetu se z njo srečujejo neprestano. Hude pomisleke o dodelitvi kakršnikoli pooblastil, ki bi omogočala zasebnim varnostnim delavcem in detektivom poseganje v zasebnost in ostale pravice in svoboščine državljana, srečamo v literaturi vseh razvitih držav, bodisi da o tem pišejo sami predstavniki policije ali pa avtorji, ki se ukvarjajo predvsem z zasebno varnostjo. Pri nas so zaenkrat v Zakonu o SLO in DS in pripadajočem pravilniku o varovanju premoženja določena tudi nekatera pooblastila, ki jih lahko imajo za to posebej usposobljeni varnostniki. V 283. členu omenjenega zakona so opredeljena naslednja pooblastila in pogoji za njihovo uporabo:

1. ugotavljanje istovetnosti oseb na območju ali v neposredni bližini objekta, ki ga varujejo;
2. preprečevanje nepooblaščenim osebam vstop v prostore oziroma dostop k objektom, ki jih varujejo;

3. zadrževanje oseb, ki so zalotene pri kaznivem dejanju, s katerim se ogroža javna varnost ali premoženje, do prihoda pooblaščenih uradnih oseb;

4. pregled oseb ali vozila, če obstaja sum, da prenašajo oziroma prevažajo predmet ali naprave, ki bi lahko ogrozile varnost ali povzročile škodo na območju ali v neposredni bližini objekta, ki ga varujejo;

5. izvajanje drugih nalog, ki so določene v načrtu varovanja.⁶

V naslednjem členu pa je določen način uporabe strelnega orožja tistih varnostnikov, ki lahko v skladu s tem zakonom in v skladu z zakonom o orožju ter drugimi podzakonskimi predpisi nosijo in uporabljajo orožje.

Med mnogimi, ki so zaposleni v zasebnih varnostnih podjetjih, ne glede na to, ali se ukvarjajo samo z detektivskimi dejavnostmi ali tudi z drugimi vrstami zasebnega varovanja, obstaja prepričanje, da tisti, ki je zaposlen kot zasebni varnostnik oziroma detektiv, ne potrebuje posebnih pooblastil niti ne orožja. Že sedaj veljavna zakonodaja pa dovoljuje, kot rečeno, nošenje in uporabo orožja v izjemnih primerih in v zgoraj omenjenih primerih dobijo tudi določena pooblastila, ki sicer sodijo v pristojnost policista.

Na splošno gledano je ureditev v svetu zelo različna. Razvite in velike države so skušale s standardi, priporočili ali z zakoni urediti področje pooblastil in uporabe prisilnih sredstev. Manjše države, predvsem evropske, pa so to problematiko le v nekaterih primerih zakonsko uredile. Največkrat to problematiko regulirajo predpisi, ki urejajo izdajanje licenc ali potrdil za opravljanje določene varnostne storitve.

V Kanadi⁷ imajo zasebni varnostniki načeloma enaka pooblastila kot navadni občani ali lastniki premoženja. Ta pooblastila so določena v 449. členu Kazenskega zakonika: Vsaka oseba lahko aretira brez odredbe, če zaloti storilca pri storitvi KD; oseba, ki na podlagi razumskih in mogočih motivov misli, da je nekdo storil kaznivo dejanje in da ga zasleduje uradna oseba. Aretacija je torej možna le za kazniva dejanja (rop ipd.). Natančneje je še določeno, da oseba ne more aretirati nekoga samo zato, ker misli, da je slednji storil kaznivo dejanje. Enaka pooblastila so dana tudi lastnikom premoženja in njihovim delavcem, ki to premoženje varujejo. Avtor meni, da imajo ti lastniki in njihovi delavci

⁶ To je povzetek vsebine 283. člena zakona.

⁷ Hoogenboom A. B., Morre, L., s. 71, 72.

še večja pooblastila kot jih imajo drugi državljanji. Pooblaščen so, da nekomu odvzamejo prostost tudi za vsa kazniva dejanja, ki so opredeljena v Kazenskem zakoniku, ne glede na to, ali jih pristojna uradna oseba zasleduje ali ne.

Tisti, ki se ukvarjajo z zasebno varnostjo, nimajo enakih pooblastil kot policisti, razen tistih, ki so za to posebej pooblaščen in jim podelijo status policista ter v tem svojstvu tudi delajo. Zasebni varnostniki lahko torej delajo tako kot je bilo omenjeno v prejšnjem odstavku, s tem da lahko nekoga zadržijo na ozemlju lastnika, do prihoda uradnih oseb. Dovolj je namreč sum, da je bilo na tem območju storjeno kaznivo dejanje. Tisti, ki imajo posebna pooblastila, imajo dvojno funkcijo: nastopajo kot predstavniki zakona in kot predstavniki varnostne službe, kjer so zaposleni. V sklop zasebnih varnostnikov sodijo tudi tisti, ki se ukvarjajo z detektivskimi storitvami, vendar v literaturi nismo zasledili, da bi imeli kaka druga ali še dodatna pooblastila.

ZDA⁸ strogo ločijo okvire javnih pooblastil, ki jih lahko imajo policijske in zasebne varnostne organizacije. Kadar zasebni varnostnik dela skupaj s policijo, ali če dela kot posebni pooblaščen agent (pooblaščen detektiv), ki zbira dokaze, zato da jih bo predložil policiji za obtoževanje, bodo zanj veljale enake omejitve kot za policista. Zasebni varnostnik ima lahko tri vrste pooblastil. Večinoma imajo enaka pooblastila, kot jih imata državljan in lastnik premoženja. Posebej pooblaščen varnostniki (ponavadi detektivi) so tisti, ki imajo še dodatna pooblastila. Ta pooblastila jim dodelijo pristojni organi kazenskega pregona s posebnim aktom. V okviru te kategorije poznajo v ZDA polno pooblaščen varnostnike, ki imajo enaka pooblastila kot policisti. Med omenjena pooblastila sodijo najpomembnejše pravice: do aretacije, do pridržanja, do preiskovanja, do zbiranja obvestil oziroma spraševanja in do nošenja orožja. Tretja vrsta varnostnikov, ki so tudi v manjšini, pa ima »mešana« pooblastila in sicer imajo načeloma samo tista pooblastila kot prva omenjena skupina, za določene zadeve pa dobijo posebna pooblastila, ki so urejena na specifičen način (ponavadi vlada predpiše, katera pooblastila lahko ima policist, ki sicer dela v policiji, v svojem prostem času pa kot zasebni varnostnik). Deputizacija (pooblastilo z zastopstvom) je najbolj pogosta in zakonita oblika dejanja, s katerim pristojne ob-

lasti podelijo popolno policijsko moč zasebnemu varnostniku. Te popolne policijske moči pa ne smemo zmeraj razumeti dobesedno. Oblast lahko določi tudi omejitve. V Oregonu npr. dobi tako moč samo tisti zasebni varnostnik, ki dela na železnici. Seveda ta pooblastila niso brez določenih omejitev. Katere so te omejitve, pa določa oblast za vsak primer posebej.

V zvezi z izvajanjem pooblastil se nujno pojavi vprašanje, v čigavem interesu delajo zasebni varnostniki, ali v interesu države ali svojem lastnem. Načeloma se pri tem vprašanju zatečejo v sodni precedens, ko je v nekem primeru Vrhovno sodišče odločilo, da se vsa dejanja pooblaščenega zasebnega varnostnika štejejo za zasebno dejavnost. Le v primeru, da nastopa v imenu policije (če ga npr. policijske oblasti najamejo za določena dela), ravna v imenu države. Gre za način prenosa javnih pooblastil na zasebnika, kar pa ne pomeni vedno, da nastopa kot javni uslužbenec.

Poseben problem predstavlja uporaba sile, prisilnih sredstev in orožja. Večina ameriških držav to ureja s predpisi in loči med zasebniki in policisti. Če je zasebni varnostnik pooblaščen, sodi v slednjo skupino. Lokalne oblasti pa lahko postavljajo določene omejitve glede nošenja orožja, ne glede na to ali je zasebni varnostnik pooblaščen ali ne. Vsaka uporaba sile poseže v človekove svoboščine in pravice. Predno silo uporabi, mora varnostnik doseči učinek (npr. odstranitev z določene prireditve) na miren, sporazumen način. V nasprotnem primeru lahko uporabi silo. V zvezi s tem mu država lahko podeli pooblastilo, ki je podobno tistemu kot ga ima lastnik premoženja. Ta lahko zahteva od vsakogar, da se odstrani z njegovega ozemlja. V ta namen lahko uporabi »razumno« silo, kar pa je seveda težko opredeliti. Na splošno velja pravilo, da ni dopustno braniti premoženja za ceno človeškega življenja.

Podobno kot v ZDA tudi v Veliki Britaniji ni povsem urejeno stanje na področju izvrševanja pooblastil in v zvezi s tem uporabe prisilnih sredstev. Kljub temu, da imata ZDA in Velika Britanija podobni pravni ureditvi, kar zadeva zasebno varovanje, pa ne moremo mimo ugotovitve, da se znano angleško strogo in konzervativno razmišljanje kaže tudi na področju industrije zasebnega varovanja. V šestdesetih in sedemdesetih letih so se v omenjeni državi razraščale polemike o prenosu pooblastil na zasebno varnost, kar je izviral iz bojazni predvsem po

⁸ Ricks, T., Tillet, G., Van Meter, C., s. 286—297.

položaju višjih policistov, češ da jim bo zasebna varnost prevzela delo in v zvezi s tem tudi pooblastila. Napredovanja zasebne varnosti so se bali tudi zato, ker so menili, da bo ta dejavnost bolj posegala v pravice državljanov. Omenjeni strah pa ni ustavil njenega napredovanja. Kolikor si ni mogla varstvena industrija ustvariti legalnih pogojev za svoje delo, si je ustvarila nezakonite ali tiste, ki niso v skladu z zakonom. V začetku šestdesetih let je prišel na dan že zasebni varnostnik, ki ga je za nošenje in uporabo orožja pooblastil londonski policijski komisar. Posebne pogoje so postavljali tudi za nošenje uniforme.⁹ Še danes vlada nezaupljivost pri dodeljevanju orožja omenjenim varnostnikom, zato ugotavljajo,¹⁰ da tako strogo gledanje na nošenje orožja pri opravljanju nalog na področju zasebnega varovanja povzroča kršenje predpisov. Avtor navaja primere, ko zasebni varnostniki varujejo osebe (telesni stražarji). Na tem področju delujejo številne agencije z ogromnim kadrovskim potencialom (npr. Saladin Security). Osebe, zaposlene v teh agencijah, izhaja predvsem iz vrst nekdanjih policistov, predvsem s pomembnejših položajev, marincev itd., ki so v novo službo prinesli ustrezno usposobljenost in izurjenost. Ti varnostniki težko razumejo, da se v zasebni varnosti morajo podrediti drugačnim zakonom, da ne smejo nositi orožja in da razen v izjemnih primerih nimajo nikakršnih drugih pooblastil, kot jih ima vsak državljan. Pod določenimi pogoji lahko nosijo orožje le tisti varnostniki, ki varujejo tuje državne predstavnike, nekateri dobijo orožje za lastno varovanje ipd. Zato se zasebne agencije oborožujejo v tujini ali predvsem na črnem trgu. Težko bi si predstavljali ustrezno ponudbo na trgu ponudbe in povpraševanja za osebno varovanje, če agencija ne zagotavlja varovanja tudi z orožjem. Svoje agente pa urijo in usposablja predvsem v tujini.

V Nemčiji imajo zasebni varnostniki in detektivi le tista pooblastila kot jih ima vsak državljan. Tudi v tej državi poznajo institut pooblaščenega zasebnega varnostnika, ki dobi ustrezno pooblastilo, da lahko ukrepa v določenih primerih tako kot uradni policijski delavci. Največkrat je to mogoče na področju detektivskih storitev. Za družbo je gotovo najpomembnejše detektivsko delo zasebnikov, da zbirajo kriminalistično gradivo, ki bi kasneje uspešno služilo

pri kazenskopравnem razkrivanju kaznivih dejanj. Obstaja tudi katalog zasebnih detektivskih dejavnosti. Gre predvsem za raziskovanje na področju izdaje tovarniške skrivnosti, dela na črno, poslov brez računa, goljufij, poneverb, tatvin, piratstva na področju patentov, znamk in proizvodov, neljalne konkurence, nedovoljene prodaje podjetij itd. Največ naročnikov pa imajo za področja družinsko pravnih razmerij (razveze, preživljanje članov družine), iskanja pogrešanih oseb itd. V zbrani literaturi ni mogoče najti posebnih podatkov o morebitnih drugih oblikah uporabe pooblastil, razen o že omenjenih. Zasebni varnostniki imajo predpisane uniforme (odvisno v kateri veji zasebne varnostne industrije delajo) in imajo posebne izkaznice, kontrolo nad njihovim delom imajo pristojne lokalne policijske oblasti in redarstvena služba. Za nošenje orožja morajo izpolnjevati posebne pogoje: opraviti morajo ustrezne tečaje, da dobijo in uporabljajo določeno vrsto orožja. Tudi v tej državi so merila za nošenje orožja stroga, vendar pa ne tako zelo kot v Veliki Britaniji. Pri detektivski dejavnosti zasledimo pooblastilo, da lahko detektiv osebo, ki jo je zalotil pri tatvini v trgovini, privede na pristojno policijsko postajo.

Po podatkih iz leta 1988 v Franciji še niso imeli izdelane zakonske ureditve na področju zasebnega varovanja. Francija že sodi med mlajše države, kar zadeva razvoj zasebno varnostne industrije, kar pa seveda ne pomeni, da ta ni razvita. Tudi število varnostnikov je zelo veliko, saj po podatkih iz leta 1982 pridejo trije varnostniki na pet policistov.¹¹ Namen zasebnega varovanja je varovati določene dobrine in ljudi pred poškodbami in kaznivimi ravnanji. Zasebno varnostna podjetja so včlanjena v francosko združenje za preventivo in varnost, kjer so sprejeli tudi svoj etični kodeks. Iz zbrane literature ni bilo mogoče zaslediti konkretnih podatkov o možnosti uporabe javnih pooblastil, ki bi jih lahko imeli zasebno varnostni delavci ali detektivi. Podobne ugotovitve veljajo tudi za Nizozemsko. Verjetno stanje, vsaj kar zadeva pravno regulacijo, še ni urejeno, zato uporabljajo za to področje predpise, ki urejajo druga področja, npr. obrt, predpise s področja orožja itd.

V Belgiji, podobno, nimajo urejenega pravnega stanja, temveč uporabljajo za zasebno varnostne storitve kar predpise s področja industrije in trgovine. Tudi za detektivske dejavnosti

⁹ South, *Reconstructing* . . . s. 82, 83.

¹⁰ South, *Policing* . . . s. 96—100.

¹¹ Ocqueateau, s. 386.

nimajo posebne pravne ureditve. Avtor navaja,¹² da tudi zavarovalnice nimajo posebnih pooblastil, ki bi zadevala področje preiskovanja. Podrobnejših določil glede nošenja orožja in izvajanja drugih pooblastil pa ni bilo mogoče ugotoviti.

Detektivsko dejavnost v Italiji lahko izvaja posameznik, ki mu prefekt izda licenco, pri čemer mu zakonodaja omogoča diskrecijsko pravico. Njegovi subjektivni presoji je prepuščeno, ali bo podelil licenco ali ne, pa čeprav prosilec izpolnjuje vse pogoje. Če npr. prefekt meni, da je na določenem območju preveč detektivskih agencij, lahko izdajo licence odkloni. Detektivsko dejavnost lahko izvaja državlján samostojno ali pa v okviru podjetja. Detektiv lahko deluje enako kot vsak drug državlján in nima kakih posebnih pooblastil.¹³ Za svoje stranke lahko zbira informacije iz javnih virov. Drugačna pooblastila pa ima takrat, ko ga policija zaprosi za sodelovanje in deluje v njenem imenu.

2. Nezakolitosti detektivskega delovanja

Ker v tem trenutku sicer še nimamo ustrezne zakonodaje, ki bi urejala detektivske dejavnosti in v zvezi s tem tudi podeljevala določene pristojnosti, smo v položaju, ko se detektivi, ki so brez problemov lahko registrirali svojo dejavnost po drugih predpisih, prepuščeni lastni presoji o tem, kaj je dovoljeno in kaj ni dovoljeno. Zakon o podjetjih omogoča ustanovitev detektivskih agencij oziroma podjetij. Redko je sama detektivska dejavnost razvidna iz imena podjetja.

Za opravljanje detektivskih dejavnosti se ponavadi odločijo tisti, ki so na tak ali drugačen način že spoznali, kaj pravo dopušča in česa ne. Največkrat so to nekdanji delavci policije, pravosodnih organov ali pa tudi drugi pravniki. Vedo, kako se izogniti zakonskim določbam, kako jih kršiti, da ne bo prehudih posledic, oziroma da nezakolitosti ne bo mogoče odkriti.

Vprašanje je seveda, ali bo ravnanje detektivov tudi po sprejetih zakonodaji drugačno oziroma zmeraj in povsod zakonito. Porast detektivskih agencij zahteva konkurenco na trgu. Srejeti je treba vse, kar prinaša denar, ne glede na to, kako bo storitev opravljena, zakonito ali nezakonito. Stranko pravzaprav to nič ne briga. Pogosto pa je v interesu same stranke, da se

kaka usluga opravi nezakonito, kar zmore seveda nekdo, ki ima dovolj poguma. Stranka je za to pripravljena plačati tudi primerno vsoto denarja. Neprestano se torej pojavlja dvom, ali je delovanje detektivov večinoma zakonito ali nezakonito.

Ne glede na to, da detektivska dejavnost še ni opredeljena z zakonom in da v tem trenutku nimajo kakih drugih pristojnosti kot ostali državljani, bi se morali kljub temu podrežati določenim normam. Dnevni tisk nas marsikdaj opozarja na številne kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki jih zagrešijo detektivi. Skrivno fotografiranje oseb, prisluškovanje, zasledovanje, neupravičeno zbiranje osebnih in drugih podatkov, izsiljevanje, prisiljevanje, izvajanje vseh vrst nasilja, lažno izdajanje za pooblaščno uradno osebo, izterjevanje denarja, fizično varovanje sklepanja nezakonitih poslov, neupravičen odvzem prostosti itd. so samo nekatere od teh kršitev, na katere sicer niti nismo tako pozorni, dokler z velikim hrupom ne pridejo na dan. Detektivi lahko pri svojem delu marsikdaj uporabljajo znanstva in nekdanje sodelavce iz vrst policije, predvsem pri zbiranju določenih vrst podatov.

Glede na omenjene kršitve lahko govorimo o vrsti kaznivih dejanj. Pri tem gre največkrat za kazniva dejanja, s katerimi se napada temeljne svoboščine in pravice državljánov. Prisiljenje je gotovo pogosto dejanje, s katerim storilec, ob uporabi sile ali resne grožnje, žrtve prisili, da nekaj stori ali opusti ali kaj trpi. V dnevnem tisku zasledimo, da je prisiljenje način za izterjevanje dolgov. V ta sklop sodita tudi kaznivi dejanja ogrožanja varnosti, pri čemer gre predvsem za uporabo resne grožnje, s katero storilec napada življenje ali telo žrtve, in grdega ravnanja, pri katerem storilec prizadene telesno ali duševno celovitost žrtve. Neupravičeno prisluškovanje in zvočno snemanje je kaznivo dejanje, pri katerem storilec s posebnimi napravami neupravičeno prisluškuje ali zvočno posname pogovor ali izjavo, ki mu nista namenjena. Take naprave seveda tudi pri nas niso nobena novost, saj jih je neko zasebno varstveno podjetje s ponosom razstavilo leta 1991 na sejmu Varnost 91 v Ljubljani. V ta sklop je potrebno uvrstiti še kaznivi dejanja neupravičenega slikovnega snemanja in kršitve tajnosti občil. Tem kaznivim dejanjem se velikokrat pridružijo še kazniva dejanja zoper življenje in telo, največkrat telesne poškodbe.

¹² Buchin, s. 144.

¹³ Agostini, s. 324.

Če sta verbalno prepričevanje in uporaba neoboroženih prijemov neučinkovita, potem se je včasih treba zateči k sili, ki je velikokrat povezana tudi z uporabo orožja ali primernega orodja.

Zaradi takih kršitev je tudi ugled, ki ga detektivi uživajo med ljudmi, pravzaprav slab. Za razliko od drugih vrst zasebnega varovanja je detektivska dejavnost neprimerno bolj prikrita. Razlogi za to so lahko pošteni, ker želijo varovati ime stranke, lahko pa tudi nepošteni, da prikrijejo nezakonnosti pri svojem delu.¹⁴

3. Zakonitost detektivskega delovanja

Nezakonitost delovanja detektivov, ki se bolj ali manj uspešno izmika državnemu nadzoru, pa je le ena stran odprte dileme. Državno varstvo je namreč v tem trenutku prešibko, da bi lahko nudilo vse vrste varovanja, ki bi ga državljanji želeli imeti. Po drugi strani pa ima tudi državno nadzorstvo na voljo premalo mehanizmov in sredstev, da bi uspešno nadzorovalo procese privatizacije, ki potekajo v okviru procesov prenosa varovanja iz javne sfere v zasebno. Država se mora nazadnje sprijazniti z dejstvom, da če ne more zagotavljati potrebnega varstva svojih državljanov pred številnimi napadi in ogrožanji, si bodo varstvo preskrbeli prizadeti sami. Detektivske dejavnosti so ena od teh številnih vrst varstva, ki ga država deloma mora prepustiti zasebni iniciativi. Na tem mestu se zopet pojavi dilema o tem, katere oblike in koliko teh dejavnosti naj prepusti drugim. V razvitih državah zahodnega sveta je šel razvoj v tej smeri, da se je država najprej močno upirala prenosu kakršnihkoli opravil. Bolj ko se je industrija zasebnega varstva in s tem tudi detektivskih dejavnosti razvijala, bolj je država spoznavala, da lahko prepušča zasebniku več dejavnosti, največkrat tiste, ki njej pomenijo »veliko truda za prazen nič«. Razvoj je šel še naprej. Ne samo, da so v zasebne roke prihajale za državo manj pomembne zadeve, ki pa so bile za državljanja ponavadi izjemnega pomena, ampak je država celo začela najemati npr. usluge od detektivov. Zagotovila jim je potrebna javna pooblastila, kar je pomenilo, da delujejo v njenem imenu. Mnenja številnih teoretikov se seveda o tem, ali je funkcija detektiva javna ali ne, razhajajo. V devetdesetih letih se je v ZDA pojavilo naslednje mnenje, ki ga navajamo samo

kot primer. Kadar posameznik ali skupina opravlja tradicionalno vladno (državno) dejavnost, ga moramo obravnavati kot vladnega uslužbenca. To mnenje ni preveč dobrodošlo. Nadalje, če je dejavnost zasebnika tesno povezana z vladno (državno) pomeni, da jo moramo obravnavati kot državno.¹⁵

V Veliki Britaniji so se v šestdesetih letih tudi težko sprijaznili z dejstvom, da bo treba počasi prepustiti določene dejavnosti v zasebne roke. V sedemdesetih letih so izvedli raziskavo o delovanju varnostnih služb in prišli do ugotovitve, da zasebnovarnostne službe (kamor so uvrstili tudi detektive) izboljšujejo svojo organizacijo, opremo in svoje dejavnosti vedno bolj širijo. Policiji ne bo preostalo drugega, kot da bo šla po isti poti in bo določene usluge, ravno tako kot ostali, ponujala na trgu.

Pri nas je v tem trenutku stanje podobno kot je bilo na začetku razmaha zasebnovarnostne industrije v zahodnih državah. Povsem razumljivo je, da se država boji izpustiti iz rok pomembnejša opravila, saj je tudi zasebnovarnostna industrija, če sploh lahko o njej že govorimo, na začetni stopnji, se pa kljub temu iz dneva v dan razvija. Detektivske dejavnosti pa so tiste, ki državo še najbolj »bolijo«. Ugotavlja namreč, da bodo te dejavnosti posegle zlasti v zasebnost državljanja. Zaenkrat torej ne more mimo strogega stališča, da lahko detektivi izvajajo le tisto, kar ali sploh ne sodi v državna opravila ali pa le med manj pomembna.

Država se čuti poklicano za to, da opredeli, katere so tiste dejavnosti, ki bi jih lahko detektivi opravljali. To od nje pričakujejo vsi, tudi ali predvsem pa tisti, ki so do sedaj že imeli slabe izkušnje z detektivi. Obenem pa ji drugega niti ne preostane, saj je zasebna pobuda po pravnem reguliranju teh dejavnosti zaspala. Zasebne varnostne organizacije se niso mogle pometiti glede posameznih vprašanj, ki bi jih morali zakonsko urediti. Pričakovali smo, da bodo ustanovile združenja ali kaj podobnega, ki bi lahko v imenu večine nastopilo kot enakovreden partner pri pripravi zakonodaje. Zaradi številnih in različnih interesov, ki jih te organizacije zasledujejo, do takega združenja ni prišlo. To je seveda le eden od bolj objektivnih razlogov, drugi pa so verjetno subjektivni in odvisni od posamezne organizacije oziroma podjetja.

¹⁴ South, s. 72.

¹⁵ Gilsinan, s. 365.

4. Bližnja prihodnost detektivskih dejavnosti

Za sedaj se je treba sprijazniti z dejstvom, da mora stanje na tem področju urediti država in poleg tega obdržati tudi nekatere pravice do nadzorovanja. Določiti bo morala pogoje, obseg in prenehanje dejavnosti zasebnih detektivov. Pogoji za opravljanje teh dejavnosti bodo določeni strogo, zlasti tisti, ki se bodo nanašali na pridobitev licence. V zvezi s tem se postavlja vprašanje, ali je prav, da bo država preko svojega mehanizma — ministrstva za notranje zadeve — to tudi nadzorovala. V tem trenutku pravzaprav ni še nikogar drugega, ki bi lahko tako nadzorstvo izvajal. Mogoče se bodo zasebnovarstvena podjetja — detektivske agencije (in ne samo te) še pravočasno združile in ustanovile visoko strokovno telo, ki bo sposobno nadzorovati detektivske dejavnosti in ne nazadnje tudi podeljevati ustrezne licence.

Dejavnosti, ki jih bo lahko detektiv zakonito opravljal, se bodo predvsem omejile na pridobivanje informacij od oseb, ki jih bodo dale prostovoljno, in iz javnih virov. Nanašale pa se bodo na osebe, ki so pogrešane ali pa se skrivajo, na dolžnike, pisce in pošiljatelje anonimnih pisem in povzročitelje materialne škode. Zbirali bodo lahko tudi informacije o ukradenih ali izgubljenih predmetih, o dokaznem gradivu, potrebnem za zavarovanje ali dokazovanje pravic in upravičenj stranke pred pravosodnimi in drugimi organi in organizacijami, ki v postopkih odločajo o teh pravicah, o zvestobi delavcev pri izvajanju konkurenčne klavzule in o številki žiro računa, uspešnosti in poslovnosti pravnih oseb. Pri tem bodo imeli dostop do evidenc o stalno in začasno prijavljenih osebah, o zaposlitvi, o lastniku avtomobila in o kreditni sposobnosti fizične in pravne osebe. Poleg tega bodo lahko pogledali v sodne in upravne spise v primerih, ko ima to pravico tudi stranka, ki je detektiva pooblastila.

Pri vseh teh dejavnostih in pristojnostih bo detektiv zavezan k molčečnosti. Zbrane podatke bo moral varovati v skladu z ustreznimi predpisi.

Vseh dejavnosti seveda ni mogoče predvideti. Za državo je pomembno le, da detektiv ne posega v zakonsko določene pristojnosti policijskih in pravosodnih organov. To pa je težko zahtevati zmeraj in povsod. Detektiv namreč zmeraj upošteva interes posameznika in mu želi čim bolj pomagati. Država pa mora poskrbeti za vse, ne samo posameznika. Njeno delovanje je

v javnem interesu, delovanje detektiva pa v zasebnem. Ta razmejitev pa ni nujno tako ostra. Detektiv pri svojem delu naleti tudi npr. na storilce kaznivih dejanj ali prekrškov. V tem primeru je dolžan že po drugih predpisih opozoriti ustrezne organe — policijo. Vidimo, da bo detektiv lahko v nekaterih primerih ali celo podaljšana roka policije ali pa njen pomočnik. Nikakor pa ne bo mogel imeti statusa 'javnega uradnika', ki bi lahko nastopal v imenu države. Zaradi tega tudi v marsikaterem primeru ne bo odgovarjal za storjene kršitve huje kot 'navaden' državljan. Za določena kazniva dejanja kot npr. neupravičeno prisluškovanje in zvočno snemanje, neupravičena osebna preiskava, protipraven odvzem prostosti, se namreč kaznujejo uradne osebe huje kot drugi.

Detektiv se bo največkrat gibal na meji dovoljenega. Država ga s svojimi mehanizmi ne bo mogla zmeraj in povsod nadzorovati. Pravne norme bodo sicer urejevale njegov položaj in dejavnost, določene dejavnosti bodo tudi prepovedovale, vendar pa bo kljub temu ostalo še veliko opravil, ki jih zakon ne bo prepovedoval, bodo pa moralnoetično vprašljiva. Tako ugotavljajo zlasti v znani raziskavi o trendih razvoja zasebne varnosti v ZDA.¹⁶ Ponekod v Evropi, npr. v Veliki Britaniji, so sprejeli etična pravila, po katerih naj bi se ravnali delavci v zasebni varnostni industriji, kamor sodijo tudi detektivi.

Detektivi (in ostali delavci v zasebnem varstvu) bodo morali čimprej sprejeti etična pravila svojega ravnanja. Njihovo delovanje je pogosto vprašljivo predvsem iz vidika varovanja človekovih pravic in svoboščin, ki jih velikokrat kršijo. Moralna odgovornost za te kršitve je širša kot kazenska, kar pomeni, da se bo za določeno kršitev detektiv lahko izognil npr. pregonu, ne pa lastni vesti in grdemu gledanju ostalih, največkrat sodelavcev. Detektiv je tisti, ki je poklican, da varuje predvsem posameznika in njegove pravice, ne sme pa pri tem posegati v pravice drugih. Ne nazadnje pa bi s sprejetjem etičnih načel v javnosti dvignili tudi ugled tega poklica.

5. Detektivi in daljna prihodnost

Prihodnost lahko napovedujemo le na podlagi izkušenj, ki jih imajo na tem področju razvite države. Ni nujno, da bo tudi pri nas šel razvoj

¹⁶ Cunningham et al., s. 315, 316.

v isto smer kot drugod, predvsem pa bo šel bolj počasi. Prva taka napoved bi bila, da se bosta morala detektiv in policist povezati in družno delovati na številnih področjih preprečevanja kriminala in preventivnih dejavnosti. Čeprav med nekaterimi, ki so se registrirali kot detektivi in se želijo s tem ukvarjati, prevladuje prepričanje, da za razvoj detektivstva v Sloveniji ni pogojev, je tako razmišljanje preuranjeno. Specializacija za posamezne vrste primerov na določenih področjih, dvig zavesti o samovarovanju med ljudmi in številni drugi razlogi bodo privedli do kakovostnejših detektivskih uslug. Precej strogi pogoji bodo določeni za pridobitev licence, čemur se država nikakor ne bo odpovedala. Večja profesionalizacija detektivskega dela naj bi spodbudila državo in njen mehanizem-policijo, da se bo z njim povezala. Tako detektiv kot država morata imeti skupne cilje in s tem povezane odgovornosti. Predvsem je njuna naloga zagotavljati varnost. Vse prepogosto nam je na očeh njuno razhajanje, kar prispeva k nezdravemu pomanjkanju sodelovanja. Verjetno bi do takega sodelovanja najprej prišlo v okviru kakih skupnih projektov za preprečevanje kriminala v lokalnih skupnostih.

Kot logično nadaljevanje povedanega bi bilo mogoče uvesti institut 'pooblaščenega' detektiva. V določenem primeru in pod določenimi pogoji bi mu država lahko podelila nekatera ali vsa pooblastila za izvajanje nalog v njenem imenu. To seveda ne bi bilo prepogosto. Tako(a) pooblastilo(a) pa bi lahko podelila le tistim, ki bi jim najbolj zaupala, zaradi njihove strokovne usposobljenosti in znanja.

Več dilem pa pušča odprto vprašanje o možnem zaposlovanju policista kot detektiva v njegovem prostem času. Zlasti ostajajo odprta etična vprašanja o prenosu pridobljenih informacij v javni oziroma zasebni sektor, kar pomeni, da se policist, ki bi delal v prostem času kot detektiv, ne bo mogel izogniti svoji vlogi in bo informacije, pridobljene v rednem delovnem

času, uporabljal pri svojem »popoldanskem« delu. Mogoče bi ta vprašanja lahko vsaj deloma rešili s sprejemom etičnih pravil. V vseh državah, kjer danes govorijo o zasebnovarnostni industriji, se okoli tega vprašanja pojavljajo številne dileme in pomisleki. Podobno je stanje tudi pri nas, kjer vlada odločno odklonilno stališče o nujenju kakršnekoli možnosti, da bi policist delal ali kot zasebni varnostnik ali kot detektiv.

Pri tem pa se tudi nihče, vsaj javno ne, ne sprašuje, kako pa delujejo tisti, ki so ustanovili zasebnovarnostna podjetja, ali ki so ustanovili samostojno detektivsko agencijo, prej pa so bili zaposleni v policiji ali v pravosodnih organih, kjer so imeli dostop do različnih informacij, ki jim verjetno še kasneje zelo koristijo. Enako seveda velja tudi za tiste, ki se sicer niso zaposlili kot detektivi, opravljajo pa druga varnostna opravila. Ta pojav za nas ni nekaj novega, saj so že pred slabimi dvajsetimi leti to ugotavljali v Veliki Britaniji. Podobno menijo tudi v ZDA, kjer ugotavljajo, da je zaposlitev v zasebno varnostnem podjetju (sem sodijo tudi detektivske agencije) zadnje pribežališče upokojenih policistov.

Če že ne v kratkem, pa vsaj enkrat v prihodnjih letih, bo iz svojih rok spustila država izvajanje nadzora nad pridobitvijo in izgubo licence, izvajanjem strokovnega izpita za detektiva itd. To bo lahko prepustila v ta namen ustanovljenemu združenju ali zbornici, ki bo dovolj strokovno usposobljena za kakovostno izvajanje nadzorstva.

S pogledom v daljno prihodnost naj nakažemo tudi, da se bodo detektivske storitve kategorizirale na boljše in slabše. Na trgu ponudbe in povpraševanja bo prišlo do propada slabših. Še bolj kot do sedaj pa se bodo povzpeli tisti, ki se bodo svoje dejavnosti lotili profesionalno in s tem tudi odgovorno. Kljub temu pa v svoji dejavnosti ne bodo zmeraj zakoniti. Pred tem si vsekakor ne smemo zatiskati oči.

LITERATURA:

1. Adam, R.: Privatna policija v ZDA, **Kriminalistik**, št. 6/1979, str. 323—327.
2. Agostini, F.: Investigatori si diventa, **Force sicurezza VI**, št. 7—8, 1991, s. 323—326.
3. Buchin, R.: La Sécurité Privée, **Revue de Droit Pénal et de Criminologie**, št. 2/1989, str. 137 do 148.
4. Callahan, L. F.: Private Security: Our Partner in the War Crime!, **The Police Chief**, št. 6/1983, str. 8.
5. Cooper, H. H., Kobetz, R. W.: Two Armies: One Flag, **The Police Chief**, št. 6/1978, str. 31—33.
6. Criscuoli, E. J.: Building a Professional Complement to Law Enforcement, **The Police Chief**, št. 6/1978, str. 28—30.
7. Cunningham, W. C., Taylor, T. H.: **Crime and Protection in America: A Study of Private Security and Law Enforcement Resources and Relationships**, U. S. Department of Justice, May 1985.
8. Cunningham, W. C. in ostali: **Private Security Trends 1970—2000**, The Hallcrest Report II, Butterworth-Heinemann, 1990, s. 364.
9. Dunze, H.: Der Privatdetektiv in BDR und in West-Berlin, **Kriminalistik**, št. 4/1979, str. 176, 177.
10. Gilsinan, J. F.: **Criminology and Public Policy, An Introduction**; Prentice Hall, New Jersey, 1990, 372 s.
11. Henderson, J.: Public Law Enforcement, Private Security and Citizen Crime Prevention: Competition or Cooperation, **The Police Journal**, Chichester, št. 1/1987, str. 48—57.
12. Hoogenboom, A. B., Morre, L.: Des Paradoxes du Controle d'Etat sur l'Industrie de la Sécurité Privée, **Déviances et Société**, Geneve, 4/1988.
13. Jeglič, P.: Varnost kot systemska funkcija, **Varnost — strokovni bilten**, Izredna številka, RSNZ, Ljubljana, 1989, s. 8—16, str. 401—408.
14. Matthews, R. in ostali: **Privatizing Criminal Justice**, London Sage 1989, str. 197.
15. Ocqateau, F.: Une Réglementation Française sur le Secteur de la Sécurité Privée, pourquoi? **Déviance et Société**, št. 4/1988, str. 383—389.
16. Outrive, L.: Une Réglementation Belge du Secteur du Gardiennage et de Sécurité, **Déviance et Société**, 4/1988, str. 391—400.
17. Pečar, J.: Zasebno varstvo, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, št. 1/1991, str. 39—51.
18. Pečar, J.: Zasebno varstvo kot družbeno nadzorstvo, **Teorija in praksa**, Ljubljana, št. 8—9, 1991, s. 1065—1080.
19. Purpura, P.: **Modern Security and Loss Prevention**, Butterworth Publishers, Boston, 1989, 378 str.
20. Reinhard, O.: Die Überprüfung ist katastrophal, **Kriminalistik**, št. 11/1987, str. 618—619.
21. Schliffl, P.: Veranderte als Sicherheitsdienstleistung, **Wirtschaftschutz und Sicherheitstechnik**, št. 11/1990, str. 906—913.
22. Shearing, C.: La Sécurité Privée au Canada, **Criminologie**, Quebec, št. 1/1984, str. 59—90.
23. Shearing, C., Stenning, P. in ostali: **Private Policing**, Beverly Hills, Sage 1987, str. 327.
24. South, N.: **Policing for Profit**, London Sage 1988, str. 180.
25. South, N.: **Reconstructing Policing: Differentiation and Contradiction in Post War Private and Public Policy**, v **Privatizing Criminal Justice**, Sage, London, 1989.
26. Stullenberg, H.: Sicherheit als Kaufliche Ware, Heidelberg, **Kriminalistik**, št. 11/1987, str. 616 do 618.
27. Truett, R. A., Tillet, B. G., Van Meter, C. W.: **Principles of Security**, Cincinnati, Anderson, 1989, 386 str.
28. Osnutek zakona o zasebnem varovanju ljudi in premoženja in o detektivski dejavnosti, **Poročevalec**, št. 20/1992.

Private Detectives — Police Aiders or Competitors?

Sonja Kotnik, L. L. M., Lecturer in Criminal Law, Superior School for Internal Affairs, Kotnikova 8, 61000 Ljubljana, Slovenia.

With the development of and changes in property relations in our society, such as the privatization of social ownership and some other forms of acquiring property, the needs has arisen for private protection of people and property as a complement to state-organized protection. Every year the police are confronted on the one hand with an ever smaller budget, and on the other hand, by the increasing demands of society for good and efficient protection. The state should ultimately decide to leave some of its activities to private security and also to determine the type and extent of these activities. Private security tasks include private detective activities towards which the state has always been particularly sensitive, due to their specific nature. In our environment, detectives present an entirely

new concept, that is why it is accepted by the state and by people with certain reservations. Although private detectives do not at present enjoy a high reputation, the future will bring about a different way of thinking to which the detectives could contribute most by their good services and as little as possible with unlawful interfering in human rights and freedoms. At the same time it could be expected that the state would also find out that it needs the good cooperation of private security.

Key words: the police, private detectives, competencies and powers, comparative survey, detective work, lawfulness.

UDC 351.746.2